

UDK 811 (048.83)

Primljeno: 25. 01. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Amela Šehović

JEZIK U RALJAMA PRESKRIPTIVIZMA

(Anđel Starčević, Mate Kapović, Daliborka Sarić: *Jeziku je svejedno*, Sandorf, Zagreb, 2019)

Monografija *Jeziku je svejedno* rezultat je rada troje autora: angliste Anđela Starčevića, kroatiste Mate Kapovića i romanistice Daliborke Sarić. Djelo intrigantna naslova obuhvata sljedeće cjeline: Predgovor (str. 7-8), Uvod (str. 9-16), “Preskriptivizam i ideologija standardnog jezika” (str. 17-216), “Anatomija hrvatskog preskriptivizma” (str. 217-365), Prije zaključka (str. 366-367), Zaključak: Treba li nam uopće standard ili – što uopće želimo i što nam je činiti? (str. 368-376), Izvori (str. 377-378), Bibliografija (str. 379-393), Bilješka o autorima (str. 394). Riječ je o djelu koje u svom fokusu ima kritiku preskriptivizma kao konzervativne ideologije (u jeziku) i društvenog fenomena uopće, a taj cilj postiže minucioznom analizom jezičkih priručnika savjetodavnoga karaktera, iz koje je nesumnjiva upućenost autora u istraživanu problematiku i njihova upoznatost s recentnim tokovima u savremenoj lingvistici, a napose sa općom lingvistikom, sociolingvistikom, historijskom i kognitivnom lingvistikom. Tome zasigurno doprinosi naučnički profil troje autora, mogli bismo reći, mlađe generacije, koji su svoje stručne i naučničke vokacije uspješno uskladili i napisali ovu knjigu.

Već u Uvodu autori jasno ukazuju na to da će predmet njihove analize biti “pseudolingvistička produkcija u obliku jezičnih savjeta, koji redovito ignoriraju temeljne spoznaje lingvistike kao znanosti o jeziku” (str. 9). Autori ujedno upozoravaju na posljedice takvog djelovanja: “jezičnu nesigurnost i jezičnu

samomržnju” kod prosječnih govornika, a “isključivost i netoleranciju prema govornicima koji se ne uklapaju u rigidno, čak frankeštajnovski, zamišljen standard” (str. 9), čime njihovo djelo postaje i društveno angažirano.

Ovakvo njihovo opredjeljenje proizlazi iz stava da su jezik i jezičke ideologije jedan od mehanizama društvene kontrole, kojima se nastoje promovirati i održati odnosi društvene nejednakosti. Pored toga, autori uočavaju da se standardnocentričnim politikama u podređen položaj dovode dijalekti i mjesni govori, a stigmatizira se “prirodna jezična varijantnost” (str. 11), koja je pozitivna pojava (str. 14). Prema autorima: “ne postoji neutralna pozicija u pogledima na jezičnu politiku i planiranje” (str. 11), pa je zadatak lingvista da reagiraju na (zlo)upotrebu jezika.

Najopsežniji dio knjige – cjelinu “Preskriptivizam i ideologija standardnog jezika” – autori započinju razjašnjenjem onoga čime se lingvistika ne bavi i što lingvistika nije. Taj pomalo neuobičajen pristup definiranja negacijom nije očekivan pa upravo time izaziva efekt zainteresiranosti čitaoca za daljnje čitanje ovog opsežnog djela. Autori kritikuju preskriptiviste, koji kao da žele uvjeriti prosječnoga govornika da jezik postoji van društvene zajednice koja ga govori, a da su oni ti koji ga “kvare” (str. 20). Iz tog razloga, autori potertavaju da nisu protiv standardnog varijeteta, koji je “politička činjenica i proizvod različitih društveno-političkih povijesnih okolnosti” (str. 22), nego su protiv tumačenja prema kojem je standardni varijetet, s oblicima koji se u njemu upotrebljavaju, bolji od nestandardnih varijeteta i oblika koji se u njima upotrebljavaju. Zatim autori razjašnjavaju pojmove preskripcije i preskriptivizma, jezičke politike i jezičkog planiranja te ispituju mjesto standardnog dijalekta¹ u društvu. Naglašavaju činjenicu da je ideja da “govornici bez normiranog standarda bili (bi) osuđeni na nemogućnost komunikacije i izoliranost u svojim lokalnim govorima jednostavno (je) netočna i jedan je od klasičnih mitova o jeziku” (str. 32). Iz navedene perspektive, jasan je stav autora da ne žele i ne mogu govoriti o greškama, nego o varijantama ili inovacijama (str. 36), ističući time svoj antipreskriptivistički stav. Kritika je posebno usmjerena prema hrvatskim lingvistima, naročito onima koji pišu priručnike savjetodavnog tipa. Takve aktivnosti autori nazivaju “savjetodavljenjem”, zalažući se za pragmatički i demokratski pristup (str. 41).

Prvo načelo od kojega polaze podrazumijeva da se “pravilnost (se) ne može znanstveno utemeljiti”, a drugo da je “svačija (je) produkcija jednako pravilna”. U skladu s tim, oni uspostavljaju tri tipa odstupanja: tip A čine odstupanja od norme standardnog jezika koja obuhvataju primjere poput *idem kod njega, pričati njemački*

¹ Termin autora

i sl.; tip B obuhvata pojave koje su u općoj ili u vrlo često, proširenoj upotrebi, poput nerazlikovanja *č* i *ć*, stezanja vokala u primjerima kao *imo*, *poso* i sl., upotrebu krnjeg infinitiva itd.; a tip C obuhvata regionalno ograničene elemente kao u hrvatskom *ča* ili *kaj*, forme poput *videl* ili *vidija* itd. (str. 44-56). Autori naglašavaju da su upravo odstupanja tipa A čest predmet kritike preskriptivista, što je sasvim izlišno budući da su ona malo poznata kao odstupanja od standardne norme prosječnom govorniku jezika. Time se otvara prostor za uvođenje cjelina o arbitrarnosti jezičkog znaka, kritičkoj lingvistici i kritičkim pristupima jezičkoj politici, kritičkoj analizi diskursa i ideologiji, jezičkom aktivizmu, kontroli javnog diskursa i manipulaciji te semiotičkom procesu brisanja, za koji autori navode primjer *ličiti* ocu ili majci, namjesto koga preskriptivisti zahtijevaju *sličiti* i *nalikovati* (str. 74). Autori u nastavku razrađuju mono-ideologije preskriptivizma: ideologiju monokodije, monoglosije, monooriginije, monosemonimije i monoverbije (str. 75-82). Afirmacija tih ideologija rezultira društvenim isključivanjem govornika koji ih ne prihvataju, pa autori na jednom mjestu karikaturalno navode: “ispada da bi jedino rješenje bilo da preskriptivisti, da parafraziramo Bertolda Brechta, raspuste sve govornike hrvatskoga i nađu neke druge, kojima ne bi nedostajalo ‘jezične svijesti i samosvijesti’” (str. 88). U narednim cjelinama autori ukazuju na stalnost jezičkih promjena (str. 93) i činjenicu da se moguća značenja poruke iščitavaju kako iz riječi tako i iz konteksta (str. 106). Stvaranje jezičkih nedoumica, nesigurnosti i nerazumijevanja među govornicima, odnosno promociju šizoglosije, pripisuju institucijama kao društvenom faktoru sa dovoljno političke moći (str. 137). “Uzrujani slušatelj” (naziv jedne cjeline u knjizi – str. 138) kao produkt takvih postupaka jedan je od elemenata u *tradiciji prigovaranja*. Slijede brojni primjeri iz radijske emisije *Hrvatski naš svagdašnji* (str. 138-148) i nekih drugih radijskih i televizijskih emisija, kao i iz jezičkog priručnika za radnike Coca-Cole (str. 148-154). Posebnu pažnju autori posvećuju francuskom preskriptivizmu kao uzoru za hrvatske kolege iste vokacije (str. 164-173) te postavkama Praške škole (str. 173-176), koje, prema autorima knjige, hrvatski preskriptivisti zloupotrebljavaju. Slijedi kritička razrada osobina koje se u literaturi tipično pripisuju standardnom jeziku: gipke stabilnosti², autonomije i konkretnosti, za čiju je afirmaciju zaslužan Dalibor Brozović (str. 176-190). Autori se, pored toga, detaljnije bave načelima “jezičke kulture”³ i jezičkim pravilima iznesenim u jezičkim

² U literaturi na bosanskom, hrvatskom i srpskom uobičajen je termin elastična stabilnost, što autori i sami naglašavaju.

³ Naziv cjeline u knjizi, kojim autori propituju opravdanost pojma jezička kultura – nap. A. Š.

“savjetnicima”⁴, o kojima iznose veoma oštro intonirane sudove: “Nije problem u tome što su ti ‘savjetnici’ nedovoljno dobri, nego u tome što oni po samoj svojoj naravi (jer služe iznošenju preskriptivističkih ‘preporuka’), ni ne mogu biti dobri” (str. 191), jer “problem je u tome što je sama koncepcija jezičnih ‘savjeta’ mistifikatorska i nadriznanstvena” (str. 192).

Posebno se autori bave problemom terminologije i stručnog jezika (str. 196-200), te razrađuju svoj pogled na razlike između riječi, simbola, termina i ideologeme (str. 200-206) i zatim ustanovljuju da “sve riječi – bile one obične riječi, termini ili ideologemi – mogu biti i predmetom, objektom ideološke borbe govorimo li o preskriptivizmu (ideologiji standardnog jezika) i purizmu” (str. 204). Na taj način je “borbu protiv preskriptivizma... teško odvojiti od drugih političkih aspekata” (str. 213).

Nakon ove opsežne analize preskriptivizma i ideologije standardnog jezika, slijedi također veoma obimna cjelina pod nazivom “Anatomija hrvatskog preskriptivizma”, koja počinje citatom Vladimira Anića i navođenjem nekoliko odlomaka iz Orwellovog romana *1984*. Već to sugerira da će tema cjeline biti besmislenost i uzaludnost napora preskriptivista u Hrvatskoj, sa brojnim primjerima koji to potvrđuju, iz ugla autora knjige. Takvi su sljedeći primjeri: *posljednji* u opreci sa *zadnji*, *televizor* (uređaj, aparat) s *televizija*, *uključiti televizor* s *upaliti televizor*, *isključiti* s *ugasiti*, *obuti* (cipele) s *obući*, *u vezi s tim* sa *u vezi toga*, *zahvaliti* sa *zahvaliti se*, da navedemo samo neke najpoznatije. Neki od primjera su prepoznati kao problem tvorbe riječi pa se u jezičkim savjetnicima preporučuju samo *plodova voda* (u opreci s *plodna voda*), *kožnat(i) kaput* (u opreci s *kožni kaput*) (str. 287, 289) itd. Jezički savjetnici daju prednost vezniku *ako* u odnosu na *ukoliko* (koji se može upotrebljavati samo ako paralelno i simetrično dolazi *utoliko*) (str. 288), a prave i distinkciju između *usprkos* i *unatoč*, koji se pojavljuje uz imenice i zamjenice koje označuju što neživo (str. 292). Kao “bizaran primjer ‘logike’”, navode preporuku da se *Antarktika* upotrebljava u ženskom rodu jer su “svi (su) kontinenti ženskog roda”, što autore navodi na ironični komentar da bi se, prema toj logici, moglo tražiti da *veljača* postane *veljač* jer su svi ostali mjeseci muškog roda (str. 311).

Poseban predmet pažnje u knjizi su riječi stranog porijekla, koje se u hrvatskom progone, a kao jedan od takvih primjera autori navode riječ *lopovluk*, sa imenicom *lopov* mađarskog porijekla i sufiksom *-luk* turskog porijekla (str. 341). Navedena riječ primjer je hibridizacije, koju Jakobson smatra redovnom odlikom jezičkog razvoja (str. 322).

⁴ Navodnici autora

Na kraju, knjiga *Jeziku je svejedno* može poslužiti kao odličan izvor za proučavanje teorije o standardnom jeziku, a brojni primjeri koji ilustriraju autorske postavke mogu biti predmet rasprave među onima koji se bave jezikom kao profesijom, bez obzira na to koje gledište zastupaju. Samim tim, knjiga je vrlo korisna za studente jezičkih odsjeka, ali, možda jednako toliko, i za sve one koje zanima vlastiti jezik, kako god ga nazivali. Autori upravo tim čitaocima poručuju da se ne trebaju plašiti govoriti i pisati svojim jezikom jer: “Svi znamo svoj jezik” (str. 367).

Doduše, u obilju primjera koji se navode u knjizi, neki se ponavljaju i više puta, a knjizi bi se mogla izreći i zamjerka da je strukturno mogla biti bolje osmišljena. Naime, neke se teze i stavovi nepotrebno ponavljaju na više mjesta, što se moglo izbjeći i time na manje stranica izreći isto. Ipak, ti nedostaci ni u kom slučaju ne umanjuju informativnu i stručnu vrijednost ove knjige, u kojoj se insistira na vrijednostima kritičkog preispitivanja pojava i u svakodnevnom životu a kamoli u nauci ili onome što pretendira imati oznaku naučno. U tom smislu, vrijeme koje uložite u njeno čitanje zasigurno neće biti uzaludno.

Adresa autorice
Authors' address

Amela Šehović
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
amela.ami.sehovic@gmail.com

